

Uusi raakile komeassa sanakirjasarjassa

Nykysuomen oikeinkirjoitussanakirja. Toimittanut RAUNI VORNANEN. Suomen kielen sanakirjat, Otava 1982. 311 s.

»Nykysuomen oikeinkirjoitussanakirja» on toimittajan mukaan tehty tavallisen kirjoittajan avuksi. Ajatus sekä oikeinkirjoituksen että oikeakielisyyden ohjaamisesta sanakirjan tai -luettelon avulla on Suomessa uusi. Opas pyrkii antamaan nopean vastauksen tavanomaisiin kysymyksiin kirjoitusasusta, taiputusmuodosta tai merkitysvivahteesta. Teos on kolmiosainen: ensin on sanaluettelomainen oikeinkirjoitusopas, sitten lyhenteet ja lopuksi paikannimet.

Sanakirjan teossa lienee aina vaikeutena se, miten aineisto rajataan. Tähän teokseen on tullut runsaasti nykysuomalaiselle outoja ja tarpeettomia hakusanoja (*besorgata*, *psalzkreivi*, *pohojalaanen*, *piaten*, *laivanlastillinen*, *rukinsija* 'koti', *vendi*). Ihmetyttävästi aineiston keruussa on jäänyt pois *hirvenmetsästys* mutta mukaan on tullut *norsun-* ja *puhvelinmetsästys*. Sanakirjassa ei esitetä mitään periaatteita siitä, miten hakusanat on valittu. Ei liioin aina ole selvää, onko hakusanan jälkeen tuleva ilmaus — silloin harvoin kun sellainen sanakirjassa on — synonyymi, selite, yleisemmin käytettävä muoto vai jokin muu: *biedermeier* s. (< saks.) tyyliisuunta, *dalmatiankoira* s. täplikäs koirarotu, *revoluutio* s. (< lat. *revolutio*) vallankumous.

Tekijä on pyrkinyt saamaan sanakirjasta helppo- ja nopeakäyttöisen. Tämän vuoksi sanakirjassa on esimerkkejä mahdollisimman vähän ja sana-artikkelit ovat lyhyitä. Merkitysvivahteiden selvittäminen ei kuitenkaan onnistu sanojen ylimalkaisella luettelomisella. *Anatomi* on selitetty anatomian harjoittajaksi, *anatomia* puolestaan kreikan sanoin *ana* = ylös + *tome* = leikkaus. Tavalliselle käyttäjälle olisi enemmän hyötyä suomenkielisestä selityksestä tai vastineesta. Sanakirja määrittelee *asenteellisen* 'teatraaliseksi', 'teennäiseksi' ja

saatavillaolon 'päivystykseksi'. *Pastori* on kuu-lemma 'kappalainen', *autonasentaja* »automonttööri», *astiasto* »serviisi» ja *avoimuus* on 'vapaa ilmapiiri tai käytös'. *Aseidenriisuntaa* ja *aseistariisuntaa* tekijä ei selitä millään lailla, joten merkitysero ei selviä tämän oppaan avulla. *Antaa*-verbistä annetaan vain esimerkki *anomuksen antaminen* ja sulkeissa täydennetään: »Ei: sisäänjättö, Ei: antaa ulos — luovuttaa, julkaista». *Pilää*-verbistä sen sijaan esitetään 14-kohtainen merkitysluokitus.

Yhteen ja erikseen kirjoittamisesta teos antaa kovin ylimalkaisia ja osin harhaanjohtavia ohjeita. Mitä on ajateltava seuraavanlaisista muodoista: *ateriantähde*, *laidvankuwa*, *lahjanantaja*, *lapsenkenkä*, *lapsenkäsi*, *naisenpää*, *puseronhiha*? Näissä kohdin tekijä on tyytynyt kirjaamaan pelkän »oikean» muodon, koska kyseessä ovat yksinkertaisimmat oikeinkirjoituspulmat. Yhdysannoissa on kuitenkin kysymys käsitteenmuodostuksesta, ei pelkästään oikeinkirjoituksesta: *lastenhoitaja* (ammattinimike) on eri asia kuin *lasten hoitaja* (kuka tahansa lapsia tilapäisesti hoitava). Kirjoitusasu riippuu lauseyhteydestä ja merkityksestä, joten yhdysanojen luetteleminen sellaisinaan ilman esimerkkejä ja selityksiä ei auta kirjan käyttäjää. Joissakin kohdin annetaan esimerkkejä ja poikkeuksia: *lapsenääni* Mutta: *kiukkuisen lapsen ääni*. Lukija tuskin huomaa, että samaa esimerkkiä voisi soveltaa mm. sanoihin *lapsenkenkä* ja *naisenpää* (!). Sanakirjan ohje *naisenruumis* vrt. *naisen ruumis* ei juuri auta lukijaa.

Taiputusmuotojen esittely on sattumanvaraista sekin. *Allis*-sanasta neuvotaan superlatiivin muodostus (*alltein*) mutta ei monikon muodostusta (*allteilla* vai *alltiilla*?). Sanoja *raitis* ja *kaunis*, joissa ilmenee sama ongelma, on taiputettava muiden oppaiden mukaan. *Askar-* ja *askare*-sanoista annetaan kiitettävästi taiputusmuotoja, mutta huomautus »taivutuksessa nominatiivi ja konsonanttivartalo edellisestä, vokaalivartalo jälkimmäisestä» ei tee kirjan käyttöä nopeaksi ja vaivattomaksi.

Toimittaja pyrkii torjumaan tyyppillisimpiä oikeinkirjoitus- ja kielivirheitä, sanojen ja sanontojen virheellistä käyttöä.

Usein hän sortuu liialliseen jyrkkyyteen ja liikaan yksinkertaistukseen. Sanakirjan mukaan *paimentolaismatto*, *puolihame* ja *voimalaitos* ovat suorastaan hylättäviä muotoja, oikein ovat *paimenmatto*, *hame* ja *voimala*. Korjausehdotukset ovat kyllä näppärämpiä, mutta mitään virheellistä tai kielenvastaista ei alkuperäisissäkään ole. *Rajoitunut*-sanaa ei saa käyttää yhteydessä *rajoitunut* käsitelyskyky. Missä saa? *Estetty* on usein paremmin sanottuna *estynyt*. Totta, mutta yksikin esimerkki selittäisi, milloin. Eiväthän sanat tai ilmaukset voi kontekstista irrallaan vääriä olla. Määräyhteyksissä niiden käyttö on torjuttavaa, mutta näistä yhteyksistä sanakirja ei tee selkoa, ei liioin oikeista käyttötavoista. Yksikkömuoto *urku* pitää korvata monikkomuodolla *urut*; samassa yhteydessä olisi voinut kertoa, että yhdyssanan alkuosana yksikkökin käy (*urkupilli*, *urkusävellys*). *Varmuudella*-sanan korjaukseksi ehdotetaan sanaa *varmasti*. Se ei kuitenkaan aina säilytä merkitystä halutunlaisena, joten muitakin korjausehdotuksia olisi pitänyt lukijalle tarjota: *asiaa ei varmuudella tiedetä* merkitsee joko *asiasta ei ole varmoja tietoja* tai *on varmaa, että asiaa ei tiedetä*.

Teoksessa on joukko ohjeita, joista ei ole lainkaan apua. Mitä lukijan on pääteltävä sana-artikkeleista *pohjantähti* s. *Pohjantähti*; *näyttelyssä kävijä* s. *näyttelyssä kävijä*; *laivalasteittain* adv. *laivalasteittain*. Jos on eroa, valitaanko kirjoitusasuksi *Pohjantähti* vai *pohjantähti*, pitäisi sanakirjan selvittää, mikä tuo ero on. Jos taas *laivalastillinen* on yhtä oikea kuin *laivanlastillinen*, myös se saisi olla hakusanana omalla aakkospaikallaan. *Aallonpituus*-sanan vaihtoehdoksi esitetään *aaltopituus*. Pari riviä myöhemmin *aaltopituus*-kohdassa esitetäänkin *aallonpituus* paremmaksi vaihtoehdoksi. Kumpaa sana-artikkelia lukijan on uskottava?

Oikeinkirjoitusosassa esitetään sanoista runsaasti tilapäisiäkin lyhenteitä (*miehille* (WC:n ovelsa) lyh. M; *kielletty lapsilta* lyh. K). Oppiarvojen lyhenteistä (ELL, LaT, DI) tekijä onneksi mainitsee, että ne sopivat

vain matrikkeleihin. Esittelemällä tilapäisiä lyhenteitä (*kristallinen*, *krist.*; *ehdolettu*, *ehd.*; *julkinen*, *julk.*) tekijä suorastaan houkuttelee niitä käyttämään. Kirjan varsinainen lyhenneosa on kyllä paikallaan: lukuisat lyhenteet on pystyttävä tulkitsemaan jollakin tavalla.

Sanakirjamainen kieliopas on tavallisen kirjoittajan kannalta helpokäyttöisin. Sanaluettelo ei kuitenkaan vielä ole sanakirja. Sana-artikkeleissa olisi esitettävä käyttäjälle olennaisia, valaisevia esimerkkejä ja selityksiä. Missään sanakirjassa tuskin voidaan luetella kaikkia sanoja, sananmuotoja, yhdyssanoja ja johdoksia oikeinkirjoitusongelmien välttämiseksi. Järkevämpää olisikin liittää sanakirjaan yleisohjeita. Kaikkia kielen ilmiöitä ei voida selittää sanakirjamaisesti, joten sanakirjan lisäksi kielenkäyttäjät tarvitsee yleisoppaan, jossa selvitetään lauseoppia, mm. objektin muodonvaihtelua ja lauseenvastikkeiden käyttöä. Lyhenneosan johdantokappaleessa voisi mainiosti esittää, miten sijapäite liitetään lyhenteeseen.

Paikannimiosassa tekijän olisi toivonut selvästi ilmaisevan, miten vieraita nimiä taivutetaan: kirjoitusasun vai ääntämisen mukaan. Jos nimiin *Loire*, *Lorraine* ja *Skorpis* liitetään ääntämis- ja painutusohje, saisi ohje olla johdonmukaisesti muissakin sanoissa, joita ei äännetä suomalaisittain.

Sanakirjan puutteellisista ja harhaanjohtavista ohjeista pystyy tiedonjyvät seulomaan vain sellainen, joka jo tuntee oikeakielisyysperiaatteet ja -ohjeet — ja hänkin olisi viisainta tukeutua hyödyllisempiin teoksiin. Ihmetyttää, kuinka tällainen raakile on päässyt niinkin komean näköiseen kirjasarjaan kuin Otavan Suomen kielen sanakirjat. Toista saman sarjan osaa, »Uutta sivistyssanakirjaa», on Aarre Huhtala jo käsitellyt *Viritäjässä* 1982 s. 439—441. Kustantamolle tällaisten keskentekoisten sanakirjojen julkaiseminen ei ole kunniaksi.

PIRJO RANTALAINEN